

Олег Мороз, д.е.н., проф., Леонід Несен, к.т.н., доц.
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В СВІТЛІ БЕЗВІЗОВОГО РЕЖИМУ З ЄС

Економічне середовище України на пострадянському етапі розвитку характеризує перш за все процес згортання економічної активності та поступове переміщення такої до західних країн. Це розпочалося в період перебудови в колишньому СРСР з різною інтенсивністю в окремі періоди. Пояснити зазначене можна досить просто: кращі/ефективніші економічні агенти з високою/підвищеною економічною активністю всупереч офіційних і неофіційних обмежень достатньо логічно переміщувалися у більш сприятливі умови. Висловимо точку зору, що ті, з них, хто залишилися в країні з надією будувати нове суспільство, у більшості переконалися у однозначній чи принаймні спірній безперспективності такого сценарію кар'єри.

Умовне «вимивання» цієї групи суспільства з країни стало вочевидь найбільшою втратою українського соціуму в період ринкових реформ, адже, як вже було наголошено, по суті втрачено найбільш економічно цінну частину суспільства. Натомість означений процес мав фундаментальне позитивне значення, адже визначив практично безальтернативне формування в українській нації критичного імпульсу до євроінтеграції. Будь-які політичні спроби зміни вектор загального розвитку української нації не мали і не могли мати результатів, що було продемонстровано останніми подіями в країні.

Отже, мінімізація офіційних бар'єрів для вільного пересування українців в Європі та світі знаменує собою лише формальний етап міжнародної інтеграції в зазначеному секторі відносин. Насправді таке пересування відбувалося і продовжується вже тривалий період. Тому ніяких принципових змін у міграційних – дифузійних – потоках агентів, інформації,

мотивів до економічної та суспільної активності введення безвізу принести об'єктивно не може. Однак, така дифузія в нових, полегшених для міграції умовах рано чи пізно об'єктивно матиме як наслідок вирівнення економічних умов в Україні та західних країнах, після чого дифузія буде гальмуватися і врешті-решт припиниться. Таким умовами є лише співставимі значення заробітної плати та цін, тому що по відношенню до стандартів в інших галузях суспільного життя, висловлюємо точку зору про досягнення таких.

Опис стану вищої освіти в Україні потребує означення основних тенденцій розвитку цієї сфери діяльності, починаючи з кінця 80-х рр. ХХ ст. Саме в цей період проявилися тенденції послаблення престижності вищої освіти, праці викладачів, іміджу університетів тощо. Це відбувалося на фоні лібералізації суспільного життя в колишньому СРСР в усіх його аспектах. Тому ерозія традиційних цінностей радянської вищої освіти лише копіювали аналогічні процеси в інших галузях суспільної діяльності. Проте слід підкреслити, що і у подальшому цей негативний тренд зберігся в цілому.

Беззаперечно, що безвізовий режим матиме певний вплив на освітній ринок України та освітній процес вищої школи. Доречно виділити кілька маркетингових та управлінських аспектів цього впливу:

1. Ринковий (конкурентний)
2. Бенчмаркінговий
3. Інформаційний (дифузійний).

Ринковий скоріше принесе негативні ефекти в плані конкуренції. Дослідження демонструють, що біля 50% абітурієнтів мріють навчатись за кордоном, в першу чергу в Європі. Очевидно, це прагнення більше обумовлене різницею рівня життя в Україні та країн Євросоюзу, ніж досконалим розумінням різниці в освітньому процесі цих країн. Адже, практична реалізація цих мрій часто втілюється не на рівні Кембриджу, а в досить посередніх, нехай і європейських, ВНЗ.

Ще одне соціологічне опитування студентів ВНТУ показує, що вибір університету та спеціальності у 90% випадках здійснюють батьки. І хоча в

світлі останніх змін ця цифра має тренд до суттєвого зменшення (через комп'ютеризацію подачі документів та можливість претендувати на навчання у 5 ВНЗ), впливовість батьків у цьому доленосному виборі досить суттєва. Безвізовий режим дасть змогу більше подорожувати до країн Євросоюзу. Це, в свою чергу, підвищить інформованість батьків щодо конкретних країн, а при необхідності і про європейські ВНЗ. Для багатьох з них стане одкровенням, якщо не прозрінням, що в деяких європейських ВНЗ є можливість навчатись безкоштовно (після платного підготовчого відділення, через допомогу різних фондів тощо). Інші зовнішні атрибути також не будуть додавати конкурентоспроможності українським вишам. В результаті кількість абітурієнтів, яка ще кілька років за статистикою буде чисельно найнижчою за всі роки існування незалежної України, може і ще с

Бенчмаркінговий фактор стосується запозичення передового досвіду європейських університетів у всіх аспектах. За даними дослідження Фонду "Демократичні ініціативи" ім. І.Кучеріва, більше 70% респондентів оцінюють якість вищої освіти в Україні як низьку та середню. Результати соціологічного опитування, проведеного Інститутом економіки та прогнозування НАН України, свідчать: понад 70% майбутніх фахівців в університетах опановують певну сукупність знань, можуть їх шаблонно застосовувати, але не здатні вирішувати незнайомі для них завдання; 20% випускників українських ВНЗ погано орієнтуються в обраних професіях через власну недбалість і небажання вчитися; і лише 10% — це випускники, які добре оволоділи методом самонавчання і самовдосконалення.

Такий стан речей має свої об'єктивні передумови. Особливу занепокоєність викликають відокремлені структурні підрозділи ВНЗ з малочисельними кафедрами по 5—6 науково-педагогічних працівників, де нема єдиної наукової тематики і перспектив створення наукових шкіл та підготовки науково-педагогічних кадрів. Навантаження понад 900 годин, одночасне викладання одним викладачем по 5-6 іноді неспоріднених дисциплін — так організовується тут навчальний процес.

Зауважимо, що в освіті України як ні в якій іншій галузі, через систему певних внутрішньоосвітніх інституцій реалізується принцип наступництва (спадкоємності) у викладацьких методах технологіях і адмініструванні навчального процесу. Зважаючи на революційні зміни в економіці та суспільному житті, це є частіше шкідливим інерційним фактором, ніж ознакою стабільності. В період необхідних трансформацій це гальмує необхідні біфуркаційні зміни. В історичному розрізі можна згадати окремі процеси часів Петра I, коли діти дворян направлялись для здобуття освіти до Європи з чіткою гарантією їх повернення. Аналогічні прецеденти можна навести і із сьогодення. Наприклад, схожі програми мають місце в Еквадорі, де видатних дітей за рахунок держави направляють на навчання саме у визнанні провідні світові університети.

Зрозуміло, що зараз цю функцію в Україні виконують програми обміну студентами та програми стажування викладачів і студентів. Однак, чим більше дітей здобує досконалу ринковоорієнтовану освіту, чим більше викладачів зможуть відвідати провідні закордонні ВНЗ, тим швидше сформується критична маса готових здійснювати радикальні трансформації в різних галузях суспільного розвитку, в тому числі і в освіті.

Інформаційний (дифузійний). Цікаво розглянути освітню систему, як загальнолюдське надбання із специфічними і суттєвими впливами на розвиток суспільства. В ній, як і в будь-якій організаційній системі, важлива вертикальна і горизонтальна координація. Формалізована вертикальна по відношенню до України сьогодні в першу чергу здійснюється через реалізацію Болонського процесу. Горизонтальна координація, формальна і неформальна, по суті зводиться до розвитку комунікацій між групами та окремими представниками освіти. Зрозуміло, що безвіз сприятиме збільшенню кількості ділових та дружніх контактів між викладачами та науковцями українських і європейських ВНЗ. Відомо, що в процесі дифузії інновацій важливою є дифузія нематеріального: знань та ідей. Очевидно, що безвізовий режим інтенсифікує процеси дифузії інновацій взагалі і в освітніх

технологіях зокрема, що поступово нарощуватиме конкурентоспроможність українських вишів. Безвіз в деякій мірі буде нівелювати і мовні бар'єри, що важливо для процесу дифузії будь-яких, в тому числі освітніх новацій.

Водночас слід підкреслити, що такі тенденції не будуть принципово новими для реципієнтів України, адже так чи інакше такі вже присутні і сформувалися за спрямованістю та інтенсивністю. Більше того, слід вважати, що умовний «пік» проблем в означеному ракурсі вже позаду, а потенційні вигоди інтеграції будуть, очевидно, посилюватися. При цьому слід очікувати істотного посилення альтернативних процесів із східних регіонів світу, але України отримає принципово новий, більш привабливий статус із всіма супутніми бонусами цього. Все зазначене не дозволяє надати чіткої прогностичної моделі розвитку галузі, проте окреслює достатню потужність і взаємну компенсативність негативних і позитивних змін.